

Megmarad, de átalakul

Pávai István: a népi kultúrában a közösség a fontos, nem a közönség

Szentesi Zöldi László

A politikának nagy rákfenéje, hogy a népzene és a néptánc csak addig fontos, amíg valamilyen módon megjeleníthetik a saját céljaik érdekében, de a mélyben zajló folyamatokról nincs tudomásuk – nyilatkozta lapunknak a táncházmozgalom erdélyi kezdeteiről Pávai István népzenekutató, az erdélyi táncházmozgalom egyik szervezője, az MTA Zenetudományi Intézetének főmunkatársa, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem docense, a Hagyományok Háza Folklor dokumentációs Könyvtár és Archívum vezetője.

– Meg tudjuk határozni a magyar tánc legősibb rétegeit?

– A magyar tánc történeti rétegeivel leginkább Martin György, Pesovár Ernő és Pesovár Ferenc foglalkozott. Egy szobában dolgoztak a Zenetudományi Intézetben, együtt jártak gyűjteni, és nagyon jól ismerték a szakirodalmat, a külföldit is beleértve. Martin Györggyel az 1970-es években én is sokszor beszélgettem arról, hogy van-e a magyar táncnak olyan ősi rétege, mint amilyen a népdalban a pentaton ereszkedő dallamréteg? Ami biztos: párostánc a honfoglalás előtti időben nem volt, hiszen az akkori szokás szerint a férfiak külön mulattak. Feltehető, hogy bizonyos rituális állatutánzó táncok léteztek a régi magyarok körében. Fegyvertáncot is biztosan jártak, mint sok más nép, de erről nincsenek pontos adatok. A középkorból már vannak adatok magyar körtáncokról, amelyek kötöttebbek voltak, mint a reneszánsz idején megjelent párostáncok. Az erdélyi párostáncokban és szóló férfi táncokban az egyéni és a közösségi jelleg között megfelelő egyensúly alakult ki az évszázadok során. A kalotaszegi legényesnél senki sem egyénieskedik annyira, hogy a tánc szerkezete megváltozna, sajátos jellege átalakulna, mégis mindenki másképpen táncolja, hozzáadva a közöshöz saját egyéniségét.

– Azt gondolhatnánk, hogy a XIX. században a verbunkos zene és a csárdás mindent egy csapásra megváltoztatott.

Erdélyben mégis jobban megmaradtak a régiségek.

– A változás már hamarabb megkezdődött. Különböző történelmi események, folyamatok befolyásolták a magyar tánc alakulását. Az Erdélyben megmaradt, reneszánsz korra visszavezethető táncok a különböző etnikumokon belül is gyakran saját színezetet kaptak. A barokk időkben a polgári társastáncok osztrák hatásra terjedtek el. Ezek másfajta párostáncok, mint a korábbiak vagy akár a későbbi új stílusú csárdás. Nagyon szabályozottak, minden pár ugyanazt csinálja, együtt lépnek, rögzült koreográfia szerint. Érdekes, hogy az improvizatívabb reneszánsz táncokat jobban kedvelték az emberek, persze, egy-egy lakodalomban, mulatságban olykor polgári táncot is kértek – egyszer. Martin György állapította meg, hogy létezik a falun belül egy törzstáncanyag, főleg legényes és párostáncok, amelyeket szünettől szünetig sokszor járnak az adott táncalkalom során, és csak alkalmanként szakítják meg ezeket a külön rendelésre járt jövevénytáncok.

– Ugorjunk az időben. A második bécsi döntés után sok magyarországi tisztviselőt helyeztek a

visszkapott területekre. Sokan közülük nem értették, miért olyan „oláhos” az erdélyi magyarság zenéje és táncvilága. Miért érezték így?

– Talán az lehetett a baj, hogy folklór szempontjából képzetlen értelmiségieket helyeztek oda, akik már a saját alföldi vagy dunántúli népi hagyományait sem értették. Ők polgári zenén és táncon nevelkedtek, és úgy képzelték, hogy a magyar folklór Soprontól Gyimesig egyforma kell hogy legyen. A csendőrök például sokszor zaklatták a gyimesieket, hogy ne öltözzenek „románosan”, az oláhos, féloláhos nevű táncokat sem engedték táncolni, és megmondták a zenészeknek, mit játszhatnak és mit nem. Talán ezért sem sikerült féloláhos nevű táncot megfelelően dokumentálni Udvarhelyszéken, pedig egykoron elterjedt és ismert magyar tánc volt. Neve pusztán arra utalt, hogy a románok is kedvelték.

– Hogyan állt a magyar tánc ügye Erdélyben az 1970-es években, amikor Budapesten már javában zajlott a táncházmozgalom?

– A régi anyag nem tűnt el, de a kommunista téveszítéssel és iparosítással a falusiak egy része városba került, másik része ingázó gyári munkás lett. Azért a kultúrájuk nem tűnt el egy csapásra. A 60-as években például Marosvásárhelyen csiki bál néven táncmulatságokat szerveztek a székely munkások, zenészt fogadtak, a maguk módján táncoltak. Később a kommunista kultúráirányítás maga akarta a népi kultúrát irányítani.

Ennek viszont lényege az alulról való építkezés, fordítva nem működik a dolog. A kommunisták állandóan a népre hivatkoztak, de maga a népi kultúra eredeti formájában nem érdekelte őket, csak a kirakat, a színpadi megjelenés. A politikának nagy rákfenéje, hogy a népzene és a néptánc csak addig fontos, amíg valamilyen módon megjeleníthetik a saját céljaik érdekében, de a mélyben zajló folyamatokról nincs tudomásuk. – Aztán eljött az az idő, amikor a Ceaușescu-diktatúra már csak román táncokat ismert, magyart nem.

– Diktatúrája korai időszakában Ceaușescunak más politikája volt a nemzeti kisebbségekkel kapcsolatban, mint később. Ezért a hatvanas, hetvenes években a magyarság még jobb helyzetben volt. Aztán jöttek a nyolcvanas évek, és ezzel együtt nőtt a szorítás. Akkoriban a Maros Művészegyüttesnél, az egykori Székely Népi Együttes utódjánál dolgoztam. Előfordult, hogy Marosvásárhelyen vagy a környező falvakban a nézőközönség szinte csak magyarokból állt, pártutasításra a műsor legalább felében mégis román táncokat kellett járni, a nyitó- és zárótánc sem lehetett magyar.

– A magyar népdal- és tánckincset több nemzedék alatt összegyűjtötték, a szakemberek sokszor elmondják, hogy nemigen maradt anyag. De mit tartogat a jövő? Velünk marad a népi kultúra vagy eltűnik az időben?

– Ami a magyar néptáncot illeti, velünk marad, de másként, mint egykor eredeti környezetében. A táncházmozgalom világméretű sikere, az, hogy külföldiek tanulják immáron évtizedek óta táncainkat, mindennél beszédesebb tény. Ugyanakkor látni kell, hogy a néptánc azért valamiképpen réteggkultúra maradt, a magyarok jelentős többségét nem érinti meg a dolog, a kulturális kormányzatok pedig eddig nem támogatták úgy az értékőrzést, ahogyan kellett volna. Pedig mondjuk a pénzügyi támogatást és az értékőrzést össze is köthetnék: azt is mondhatná az állam, hogy ha ez vagy az a klub táncházat tart, akkor támogatja az intézmény költségvetését, állja a zenészek, táncosok fizetését.

– A legutóbbi Röpülj, páva! sikere azt jelzi, volna társadalmi igény a néptáncre.

– Nagyon sokat köszönhetünk ennek a műsornak, de tény, hogy versenyről van szó, már pedig az ilyesmi a népi kultúra lényegétől idegen. Andrásfalvy Bertalan előadásában hosszasan szokott érvelni a versenyztetés ellen. Még ifjúkori gyűjtéseim alkalmával láttam az udvarokon kiterítve sok-sok alsószyoknyát. Megkérdeztem a helyiektől, hogy a lányok ebből hányat vesznek fel egyszerre? Azt válaszolták, ha vékony a lány, akkor többet, ha „farosabb”, akkor kevesebbet. Kiegyenlítik a természet adta különbségeket, hogy minden lány egyformán jól nézzen ki, egyformán el lehessen adni. Nem az a cél, hogy csak a szépségkirálynőnek legyen esélye, hanem mindenki táncoljon, legyen boldog, tartozzon a közösségbe. Ha kalákát tartottak, a gyermektelen ember is részt vett a közös munkában, pedig nem kaphatta vissza a kölcsönmunkát, de számára a közösségi együttlét volt a lényeges, nem a verseny. A népi kultúrában tehát a közösség a fontos, nem pedig a közönség, mint a tévében vagy a színpadon.

„A kommunisták állandóan a népre hivatkoztak, de maga a népi kultúra eredeti formájában nem érdekelte őket, csak a kirakat, a színpadi megjelenés”

PÁVAI ISTVÁN: A NÉPI KULTÚRÁBAN A KÖZÖSSÉG A FONTOS, NEM A KÖZÖNSÉG

Megmarad, de átalakul

A politikának nagy rákfenéje, hogy a népzene és a néptánc csak addig fontos, amíg valamilyen módon megjeleníthetik a saját céljaik érdekében, de a mélyben zajló folyamatokról nincs tudomásuk – nyilatkozta lapunknak a táncházmozgalom erdélyi kezdeteiről Pávai István népzene-kutató, az erdélyi táncházmozgalom egyik szervezője, az MTA Zenetudományi Intézetének főmunkatársa, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem docense, a Hagyományok Háza Folklórdokumentációs Könyvtár és Archivum vezetője.

– **Meg tudjuk határozni a magyar tánc legősibb rétegeit?**
A magyar tánc történeti rétegeivel leginkább Martin György, Pesovár Ernő és Pesovár Ferenc foglalkozott. Egy szobában dolgoztak a Zenetudományi Intézetben, együtt járták gyűjtőre, és nagyon jól ismerték a szakirodalmat, a

külföldit is beleértve. Martin Györggyel az 1970-es években én is sokszor beszélgettem arról, hogy van-e a magyar táncnak olyan ősi rétege, mint amilyen a népdalban a postaton-creszkedő-callam-rétege? Ami biztos: páros-tánc a honfoglalás előtti időben nem volt, hiszen az akkori szokás szerint a férfiak külön

mulattak. Feltehető, hogy bizonyos rituális állatutató táncok léteztek a régi magyarok körében. Fegyvertáncot is biztosan jártak, mint sok más nép, de erről nincsenek pontos adatok. A középkorból már vannak adatok magyar kortáncokról, amelyek köztérbe kerültek, mint a reneszánsz idején megjelenő páros-táncok. Az erdélyi páros-táncokban és szóló férfítáncokban az egyéni és a közösségi jelleg között megfelelő egyensúly alakult ki az évszázadok során. A kalotaszegi legényesnél senki sem egyéneskedik annyira, hogy a tánc szerkezete megváltozna, sajátos jellege átalakulna, mégis mindenki másképpen táncolja, hozzáadva a közőshöz saját egyéniségét.

– Azt gondolhatnánk, hogy a XIX. században a verbunkos zene és a csárdás mindent egy csapásra megváltoztatott. Erdélyben mégis jobban megmaradtak a régiségek.

– A változás már hamarabb megkezdődött. Különböző történelmi események, folyamatok befolyásolták a magyar tánc alakulását. Az Erdélyben megmaradt, reneszánsz korra visszavezethető táncok a különböző etnikumokon belül is gyakran saját színezetet kaptak. A barokk időkben a polgári társastáncok osztrák hatásra terjedtek el. Ezek másfajta páros-táncok, mint a korábbiak vagy akár a későbbi új stílusú csárdás. Nagyon szabályozottak, minden pár ugyanazt csinálja, együtt lépnek, rögzült koreográfia szerint. Érdekes, hogy az improvizatívabb reneszánsz táncokat jobban kedvelték az emberek, persze, egy-egy lakodalomban, mulatságban olykor polgári táncot is kértek – egyszer. Martin György állapította meg, hogy létezik a falán belül egy törzstáncanyag, főleg legényes és páros-táncok, amelyeket szünetről szünetig sokszor árának az adott táncalkalom során, és csak alkalmanként szakítják meg ezeket a különrendelésre járt jövevénytáncok.

Ugorjunk az időben. A második bécsi döntés után sok magyarországi tisztviselőt helyeztek a visszakapott területekre. Sokan közülük nem értették, miért olyan „oláhos” az erdélyi magyarság zenéje és táncvilága. Miért érezték így?

– Talán az lehetett a baj, hogy folklór szempontjából képtelenek értelmiségieket helyeztek oda, akik már a saját alföldi vagy dunántúli népi hagyományait sem értették. Ők polgári zenén és táncon nevelkedtek, és úgy képzelték, hogy a magyar folklór Soprontól Gyimesig egyforma kell hogy legyen. A csendőrök például sokszor zaklatták a gyimesieket, hogy ne öltözzenek „románosan”, az oláhos, féloláhos nevű táncokat sem engedték táncolni, és megmondták a zenészeknek, mit játszhatnak és mit nem. Talán ezért sem sikerült féloláhos nevű táncot megfelelően dokumentálni Udvarhelyszéken, pedig egykoron elterjedt és ismert magyar tánc volt. Neve pusztán arra utalt, hogy a románok is kedvelték.

– Hogyan állt a magyar tánc ügye Erdélyben az 1970-es években, amikor Budapesten már javában zajlott a táncmozgalom?

– A régi anyag nem tűnt el, de a kommunista téveszítéssel és iparosítással a falusiak egy része városba került, másik része ingázó gyári munkás lett. Azért a kultúrájuk nem tűnt el egy csapásra. A 60-as években például Marosvásárhelyen csíki bál néven táncmulatságokat szerveztek a székely munkások, zenészt fogadtak, a maguk módján táncoltak. Később a kommu-

nista kultúráirányítás maga akarta a népi kultúrát irányítani. Ennek viszont lényege az alulról való építkezés, fordítva nem működik a dolog. A kommunisták állandóan a népre hivatkoztak, de maga a népi kultúra eredeti formájában nem érdekelte őket, csak a kirakat, a színpadi megjelenés. A politikának nagy rakkéneje, hogy a népzene és a néptánc csak addig fontos, amíg valamilyen módon megjeleníthetik a saját céljaik érdekében, de a mélyben zajló folyamatokról nincs tudomásuk.

– Aztán eljött az az idő, amikor a Ceaușescu-diktatúra már csak román táncokat ismert, magyart nem.

– Diktatúrája korai időszakában Ceaușescunak más politikája volt a nemzeti kisebbségekkel kapcsolatban, mint később. Ezért a hatvanas, hetvenes években a magyarság még jobb helyzetben volt. Aztán jöttek a revoluciók, és ezze, együtt nőtt a szorítás. Akkoriban a Maros Művészegyüttesnél, az egykori Székely Népi Együttes utódjánál dolgoztam. Előfordult, hogy Marosvásárhelyen vagy a környező falvakban a nézőközönség szinte csak magyarokból állt, pártutasításra a műsor legalább felében mégis román táncokat kellett járni, a nyitó- és zárótánc sem lehetett magyar.

– A magyar népdal- és táncinészet több nemzetek alatt összegyűjtötték, a szakemberek sokszor elmondják, hogy nemigen maradt anyag. De mit tartogat a jövő? Velünk marad a népi kultúra vagy eltűnik az időben?

– Ami a magyar néptáncot illeti, velünk marad, de másként, mint egykor eredeti környezetében. A táncmozgalom világméretű sikere, az, hogy külföldiek tanulják immáron évtizedek óta táncainkat, mindennél beszédesebb tény. Ugyanakkor látni kell, hogy a néptánc azért valamilyen módon rétegződött, maradt, a magyarok jelentős többsége nem érinti meg a dolog, a kulturális kormányzatok pedig eddig nem támogatták úgy az értéktörzést, ahogyan kellett volna. Pedig mondjuk a pénzügyi támogatást és az értéktörzést össze is köthetnék: azt is morálhatná az állam, hogy ha ez vagy az a klub táncházat tart, akkor támogatja az intézmény költségvetését, állja a zenészek, táncosok fizetését.

– A legutóbbi Röpülj, páva! sikere azt jelzi, volna társadalmi igény a néptáncra.

– Nagyon sokat köszönhetünk ennek a műsornak, de tény, hogy versenyről van szó, már pedig az illeszmi a népi kultúra lényegétől idegen. Andrásfalvy Bertalan előadásában hozzászása szokott érvelni a versenyzetetés ellen. Még ifjúkori gyűjtéseim alkalmával láttam az utcákon kitérítve sok-sok alsószoknyát. Megsérdezem a helyiektől, hogy a lányok ebből hányat vesznek fel egyszerre? Azt válaszolták, ha vékony a lány, akkor többet, ha „fatosabb”, akkor kevesebbet. Kiegyenlítik a természet adta különbségeket, hogy minden lány egyformán jól nézzon ki, egyformán el lehessen adni. Nem az a cél, hogy csak a szépségkirálynőnek legyen esélye, hanem mindenki táncoljon, legyen boldog, tartozzon a közösségbe. Ha kalákát tartottak, a gyemnekteleki cimbri is részt vett a közös munkában, pedig nem kaphatta vissza a kölcsönmunkát, de számára a közösségi együttlét volt a lényeges, nem a verseny. A népi kultúrában tehát a közösség a fontos, nem pedig a közönség, mint a tévében vagy a színpadon.

Szemesi Zöldi László

„A kommunisták állandóan a népre hivatkoztak, de maga a népi kultúra eredeti formájában nem érdekelte őket, csak a kirakat, a színpadi megjelenés”